

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПРОСТІР ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

Проблема створення єдиного Європейського простору вищої освіти потребує скоріше не критичного, а саме евристичного підходу в рефлексії знання про соціальні інститути.

Погляди відомих вітчизняних та іноземних учених у галузі соціології підтверджені не тільки теоретично, а й практично у тому, що соціальні інститути:

- є історичним явищем, результатом еволюційних процесів у суспільстві (13 – с. 200-201);
- генерують правила взаємозв'язку людей, завдяки яким одночасно й активізується, і обмежується їх діяльність та задається структура спонукальних мотивів (14 – с. 16);
- виступають головним компонентом соціальної структури суспільства, що інтегрує, координує безліч індивідуальних дій людей, упорядковує соціальні відношення в окремих сферах суспільного життя (15 – с. 227).

Історичне призначення різних соціальних інститутів реалізується у межах певного соціального простору.

Соціальна наука традиційно частіше за все вивчає функціонування соціальних інститутів у рамках національного простору, хоча існують і єдині закони створення, функціонування та розвитку ідентичних соціальних інститутів, діючих у різних країнах світу, що підтверджується аналітичною діяльністю Болонського процесу.

Активізація процесу глобалізації людського життя породжує соціально-інституціональні простори на ширших соціальних полях. Створення таких полів здійснюється в регіонально-континентальних, континентальних, регіонально-світових і світових вимірах.

Така ж ситуація властива і функціонуванню соціального інституту освіти, який свою історичну місію, цілі і завдання здійснює разом як в межах національного освітянського простору, так і світового освітянського простору.

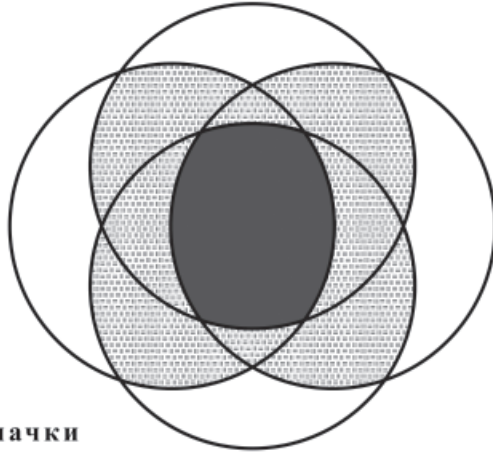
У рамках національного освітянського простору мають право на існування звузичні освітянські поля, на яких реалізуються соціальні потреби в фахівцях безпосередньо для регіонів і муніципалітетів країни. Підготовка кадрів тут ведеться в навчальних закладах даних регіонів, муніципалітетів під державним та соціальним контролем зацікавлених замовників освітянських послуг з акцентом на необхідні спеціалізації, на місцеві економічні та культурні особливості, на вибірккову частину, закладену в навчальні плани і програми.

Якщо потреба кадрів на національному ринку праці деякою мірою регулюється законодавчо-нормативними актами, засобами ліцензування і акредитації спеціальностей, то на Всеєвропейському ринку праці єдиним регулятором є сам ринок праці і вільне пересування по ньому фахівців.

На Європейському ринку праці відповідно до цілей Болонського процесу обертаються фахівці-випускники всіх вищих шкіл країн Європи.

Немає можливості і сенсу малювати модуль соціальної взаємодії більш ніж сорока національних систем вищої освіти, які включені до Болонського процесу. Розглянемо структуру європейського освітнього простору з обмеженою кількістю умовних національних освітянських систем (див. мал. 1).

Як впливає з малюнка, чим більше національних освітянських полів включено в процес ділового спілкування, тобто в систему соціальної взаємодії, тим менша частина загальноєвропейського ресурсу управління впливає на кожне з них.

Умовні позначки

- автономні національні поля вищої освіти
- поля міжнаціональної взаємодії систем вищої освіти
- синергетичне поле Європейського простору вищої освіти

Мал 1. Взаємодії національних освітянських систем на Європейському просторі.

Керівникам і громадському активу меншої кількості ВНЗ різних країн простіше домовитися між собою про визнання єдиних підходів у вирішенні освітянських проблем, виробити єдині критерії ідентифікації змістовної частини підготовки фахівців. Навіть при наявності різних навчальних планів і програм можливо досягти порозуміння в сумісній діяльності навчальних закладів, яке забезпечує менші витрати ресурсів кожної із сторін.

На малюнку за прикладом взаємодії чотирьох національних полів вищої освіти демонструється створення багатопільного Європейського освітянського простору (ЄОП) і джерела додаткової сили (синергетичного ресурсу) його функціонування й розвитку.

Національний освітянський простір складається з полів, які, по-перше, не включені в систему міжнаціональної взаємодії і реалізують чисто незалежні внутрішньонаціональні потреби та інтереси; по-друге, здійснюють взаємодію на основі освітянських проектів з окремими країнами, з урахуванням стандартів загальноєвропейського значення; по-третє, виконують загальні для всіх країн Європи вимоги Болонського процесу.

В Європейський простір включені всі поля вищої освіти країн-учасників Болонського процесу. Їх партнерська взаємодія створює синергетичний ресурс Європейського освітянського простору, який, з одного боку, є джерелом збагачення кожного з національних полів, з іншого – підвищує престиж загальноєвропейського освітянського простору.

Під синергетичним ресурсом ЄОП розуміється інтегрований енергетичний потенціал, створений за результатами раціональної взаємодії освітянських полів країн-учасників Болонського процесу за принципами оптимального розподілу праці та сполучення загальноєвропейських і національно особливих чинників.

Таким чином, національний освітянський простір у межах європейської освітянської співпраці виступає полем, як і європейський освітянський простір в межах світової освітянської співпраці має бути полем всесвітнього освітянського простору.

Відомо, що соціальний інститут освіти є формою суспільного життя, який реалізує розвиток здібностей і соціалізацію індивідів, передавання ними накопичених знань, умінь та навичок з метою примноження матеріального та духовного багатства нації і створення гармонійних соціальних відносин у світовому просторі.

Джон Дьюї в творі «Моє педагогічне кредо» писав: «Я впевнений, що школа передусім є соціальним інститутом. Оскільки освіта – соціальний процес, то школа – це просто одна з форм життя суспільства, в якій всі чинники сконцентровані так, щоб найефективніше підготувати дитину до сприйняття всіх багатств її нації і використання своїх сил для суспільних цілей». (6 – с. 79).

В умовах інтеграції освіти в межах Європейського простору особливо актуальним є підкреслення відмінностей соціального інституту освіти від інших соціальних інститутів. Феноменальність його міститься у тому, що він:

- є справді соціальним інститутом, тому що в ньому реалізуються інтереси всіх без винятку соціальних груп суспільства;
- несе відповідальність за розвиток інтелекту і навчання людини професійної майстерності;
- є осередком людей, що належать до різних вікових категорій і навіть до різних поколінь;
- є центром не механічного передавання знань, умінь, навичок попередніх поколінь, а мудрого використання їх для розвитку здібностей студентів щодо створення нових знань і досвіду, спрямованих на вдосконалення суспільного життя;
- є спеціалізованою сферою самовизначення особистісних якостей викладачів і студентів як суб'єктів соціальної взаємодії в освітянському просторі. Зауважимо, що соціальна взаємодія здійснюється при наявності величезної різниці в знаннях і досвіді її суб'єктів.

Освіта виконує інститутогенну роль, впевнений російський філософ Б. Сазонов. Цей висновок він доводить на прикладі підготовки менеджерів. Освіта, вважає учений, «відслідковує ті чи інші консультаційні та дослідницькі новації у галузі менеджменту і передає це студентам у формі стандартного знання про організації в рамках такої дисципліни як менеджмент організацій». (11 – с. 172).

Базовою інституціональною функцією Європейського освітянського простору залишається *трансляція знання*. Вона усвідомлюється як провідна і реально організовується. Посилюється її географічний аспект. Від освітянської системи європейського масштабу очікується, по-перше, випередження у розвитку знання, що транслюється; по-друге, усвідомлення лідерської ролі освіти у виконанні суспільно-значущих завдань у міжінституційних зв'язках. Традиційно освіта матиме стратовий характер, виконуючи разом інтеграційну і дезінтеграційну ролі в середині однойменних стратів. В умовах складання єдиного Європейського освітянського простору дезінтеграційна міжстратова роль буде поступово втрачати силу.

У межах Європейського простору соціальний інститут освіти, незалежно від суспільно-економічного і політичного устрою та інших особливостей тої чи іншої країни-члена Болонського процесу, крім трансляції знання, виконує й інші загальні функції:

- *соціального відтворення* – репродукування насамперед соціально-професійної структури;
- *соціального переміщення* – зміни соціального статусу за посадою, кваліфікацією, соціально-класовою структурою тощо;
- *культурно-репродуктивну* – відтворення, створення, розвитку нових надбань соціальних цінностей конкретних соціальних груп суспільства, нових надбань в освітньому просторі;
- *комунікативну* – соціальної взаємодії суб'єктів освіти, взаємної соціальної сприятливості в розв'язанні проблем освіти, взаємодії соціального простору освіти з просторами інших соціальних інститутів;

- *селективну* – соціальної диференціації учнів за здібностями, професійними схильностями і ціннісними орієнтаціями;
- *соціального регулювання і контролю* – впровадження соціалізації, адаптування студентів до соціальних норм, властивих відповідним професійно-кваліфікаційним статусам;
- *інструментальну* – розробка засобів, методів, механізмів, що запобігають девіантної поведінки студентів і забезпечують впровадження нормативних вимог Болонського процесу в діяльності ВНЗ Європи.

Дії функцій соціального інституту освіти в рамках Європейського простору з найбільшою силою виявляються в розвинутих країнах. Тут вони репрезентують високоорганізовані, диференційовані, багаторівневі соціальні системи безперервного удосконалення знання і навичок, які виконують важливу функцію соціалізації індивіда, його підготовку до одержання визначеного соціального статусу і виконання відповідних ролей. За переконливими поглядами соціологів, освіта має велике значення щодо інтеграції та удосконалення соціальних систем, у відтворенні і розвитку соціальної структури суспільства, підтриманні соціального порядку і стабільності, здійсненні соціального контролю (12 – с. 261-262), зближенні національних систем освіти на Європейському просторі.

Чинником, що поєднує національні системи освіти в Європейському просторі, є єдині закономірності функціонування й розвитку соціального інституту освіти. Доктор філософських наук Ф. Р. Філіпів вважав, що соціологія освіти має своїм фундаментом закономірності функціонування і розвитку системи освіти як соціального інституту, взаємодії її підсистем одна з одною і з суспільством в цілому, передусім з його соціальною структурою, а також з виробничими, політичними, ідеологічними відносинами даного суспільства (10 – с. 89).

Зішлемося на деякі закономірності функціонування освіти як соціального інституту, що діє в Європейському просторі, а саме:

- гуманістичної сутності соціального інституту освіти;
- взаємної благосприятливості в соціальних діях суб'єктів освіти;
- діалектичної єдності навчання і виховання;
- соціалізації студентів (учнів) в процесі навчання і виховання;
- стимулювання самовдосконалення особистих якостей суб'єктів освіти;
- оптимальності в управлінні освітнім процесом.

Болонський процес є природною реакцією на об'єктивний характер гуманістичної сутності освіти. Цей закон властивий соціальним інститутам релігії, виховання, охорони здоров'я та іншим, що безпосередньо пов'язані з виявом природи людини і впливом на неї. Але в системі освіти він одержує своє повне призначення. По-перше, органічна єдність освіти і гуманізму закладена в формуванні особистої гідності громадянина, його особистісних якостей як суб'єкта соціальних дій в просторі освіти. Дія закону в Європейському освітньому просторі сприяє створенню особистості-індивіда вільного в самоорганізації, саморозвитку, самовизначенні на шляху досягнення мети соціальної самореалізації. По-друге, в освітньому просторі систематично використовуються справді гуманістичні засоби «шліфування» неповторної індивідуальності людини, введення її в реальний світ життя. Його увага акцентується на можливості вибору єдино правильної лінії поведінки, спрямованої на соціальне признание і схвалення. Творець «Великої дидактики» Ян Коменський писав: «Адже ж мудро сказав той, хто сказав, що школи – майстерні гуманності, якщо вони досягають того, що люди стають дійсно людьми» (13 – с. 116).

Болонський процес уже довів, що Європейський освітній простір як здоровий соціальний організм може функціонувати на саморегуляційному рівні тільки при умові взаємної сприятливості між Болонською робочою групою і національними установами освіти, між викладачами і студентами. Це ще одна із закономірностей, за якою здійснюється функціонування Європейського освітнього простору і яка підтверджує актуальність Болонського процесу.

Європейський освітній простір не ізольований від інших соціальних просторів на Європейському континенті. Освіта як самодостатній феномен всебічно впливає на всі соціальні, економічні, політичні і духовні процеси європейців, як і навпаки. Ця істина лежить в основі закономірностей розвитку соціального інституту освіти на Європейському просторі. Серед них найбільш аргументованими є закономірності:

- визначального впливу економіки Європи на життєстійкість освіти;
- залежності змісту і характеру освіти від змін в соціальній структурі суспільства;
- безпосереднього впливу загальноєвропейської культури на перманентне підвищення якості освіти;
- зростання вимог європейського ринку праці до змісту і рівня професійних знань і вмінь випускників ВНЗ;
- взаємної відповідальності національної державної політики освіти і вимог Болонського процесу.

Закономірності розвитку освіти на Європейському просторі свідчать про суб'єктно-суб'єктний зміст взаємозв'язку соціального інституту освіти з іншими соціальними сферами і формами розвитку Європи.

Європейський освітній простір, як і будь-який соціальний простір, має свою систему цінностей, складених із сукупності ідеалів, побажань, рекомендацій. Тому це – свідомо сформульовані імперативи, спрямовані до вольових потенцій громадськості, професорсько-викладацького складу, студентства, керівних органів країн-учасників Болонського процесу з метою не тільки створення, але й зміцнення загальноєвропейської системи вищої освіти.

За думкою відомих соціологів В. Томаса і Ф. Знанецького, соціальні цінності є настановленням на діяльність і соціальний контроль, завдяки якому стримуються, регулюються, попереджаються соціальні дії окремих груп соціальної системи. Це більш-менш ясні правила поведінки, за допомогою яких стає зрозумілим необхідність однотипності, єдиної цілеспрямованості дій представників різноманітних національних систем в єдиному соціальному просторі. Цінності не мають буття. Вони мають тільки значущість.

В Європейському освітньому просторі соціальні цінності виконують функцію настановлення всіх учасників Болонського процесу на діяльність: цілеспрямовану, консолідовану, ранжирувану за ієрархією цілей і завдань. Соціальні цінності не тотожні законодавчо-нормативним вимогам. Вони визнаються спільнотою суб'єктів Європейського простору вищої освіти як орієнтації, неформальні правила взаємодії, обов'язкові для виконання.

Ціннісні орієнтації, які забезпечують взаємсприятливість у співпраці всіх університетів Європейського простору, були визначені в Празькому комюніке міністрів вищої освіти Європи (8 – с. 28). Головними серед них є:

- довіра;
- доречність;
- мобільність;
- сумісність;
- привабливість.

Кожна із соціальних цінностей є домінуючою основою для взаємопорозуміння і прагнення до створення і використання критеріїв ідентичності в розв'язанні проблем якості освіти. У сукупності вони складають «синергетичне кредо віри», яке посилює національну складову ресурсних витрат кожного ВНЗ і веде до найбільшої ефективності у вирішенні завдань підготовки конкурентоспроможних спеціалістів.

В інформаційно-аналітичних матеріалах Міністерства освіти і науки України «Вища освіта і наука - найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку» ставиться завдання:

- сприяти захисту та зміцненню суспільних цінностей;

- забезпечувати виховання молоді в душі людських цінностей, які складають основу демократичного суспільства (2 – с. 104).

Такий підхід посилить інтеграційні процеси по всьому периметру національного поля вищої освіти і буде гарантією повноцінної участі України у Болонському процесі.

Загальнолюдські цінності відбивають інтереси всіх прошарків населення разом, незалежно від соціальної належності, виявляють моральну позицію усєї нації, усього людства. Соціальні цінності цементують інтереси і потреби конкретних соціальних груп, соціальних спільнот та їхніх представників. У контексті Європейського простору вищої освіти створюють ауру взаємопорозуміння між представниками освітніх систем різних країн.

Суб'єкти соціальних інтересів системи освіти реалізують притаманні їм соціальні цінності завдяки аксіологічно-орієнтованим принципам освіти (3 – с.26). Ця взаємозалежність та взаємозумовленість зображена на малюнку 2.

Малюнок 2 .

Реалізація соціальних цінностей через освіту.

Суб'єкти соціальних інтересів	Аксіологічно орієнтовані принципи освіти	Соціальні цінності
Особистість	суб'єктність, рівність, справедливість	свобода, рівність, справедливість
Суспільство	гуманізм, демократизм, толерантність	людяність, нормативність, відповідальність
Держава	цілісність, системність, світськість	сумісність, соборність, об'єктивність

Освітній простір будь-якого виміру повинен мати правила свого існування, які розробляються науковим співтовариством і закріплюються як відповідні норми. Без цих правил немає сенсу розмовляти про освітній простір як соціальну єдність, як соціальну систему. Такими правилами, що характеризують автономну виключність освітнього простору, є принципи його функціонування. Вони відповідають на питання як, яким чином і в чиїх інтересах організована і удосконалюється система вищої освіти. Якщо для задоволення потреб країни, то це принципи національного простору вищої освіти. Якщо для потреб Європи, то це принципи Європейського інтегрованого простору. Якщо для задоволення загальнолюдських потреб, то це принципи Всесвітнього освітнього простору.

Так, принципи функціонування національного простору вищої освіти України закладені в законодавчо-нормативних документах країни. Важливі серед них (1 – с. 49):

- доступність та конкурентність здобуття вищої освіти кожному громадянину України;
- незалежність здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій;
- інтеграція системи вищої освіти України у світову систему вищої освіти при збереженні й розвитку досягнень, традицій української вищої школи;
- наступність процесу здобуття вищої освіти;
- державна підтримка підготовки фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень;
- гласність при формуванні структури та обсягів освітньої і професійної підготовки фахівців.

Виконання вказаних принципів гарантується Конституцією України і освітньою політикою держави.

Первинні принципи функціонування Європейського простору вищої освіти

вже сформульовані в документах Болонського процесу (9 – с. 38). Це принципи:

- відповідальності держави за вищу освіту;
- автономності закладів вищої освіти;
- участі студентів в управлінні ВНЗ.

Більш-менш повніше розглянемо зміст основних принципів, за якими вже працює Європейський простір вищої освіти. Йдеться про такі принципи, як:

- академічна свобода;
- екстериторіальність;
- ресоціалізація;
- соціальне партнерство.

Уже згадана автономність навчального закладу не має сенсу без його відповідальності. Їх єдність створює *принцип академічної свободи* (8 – с. 24). В документах Саламанської конференції (2001 р.) розкриваються головні компоненти його змісту. Цей принцип вимагає від університетів:

- формувати стратегію своєї діяльності;
- обирати свої пріоритети у навчанні і впровадженні наукових досліджень;
- самостійно витрачати свої ресурси;
- профілювати свої програми;
- встановлювати свої критерії для прийому в університет професорів і студентів;
- утворювати ясні і доброзичливі рамки організаційного регулювання;
- домагатися достатнього фінансування.

Принцип академічної свободи підтверджує бажання європейців бачити у вищій освіті суспільне благо і відповідальність (4 – с. 101).

Важливою ознакою, яка має характеризувати глобальний процес, зокрема Болонський, є зникнення територіальності як організуючого принципу соціального і культурного буття окремої нації. Створення Європейського простору вищої освіти – це соціальний процес, у якому географічні обмеження в культурному і соціальному устрої відсутні, і при цьому люди інформовані про це. Освіта як засіб культурного обміну звільняє соціальні відносини від фізично-просторової залежності, оскільки культурні символи можуть бути вироблені де завгодно і в будь-який час, маючи характер універсального значення. В такий спосіб *принцип екстериторіальності* є природним правилом вільного розвитку вищої освіти країн Європи в єдиному просторі (5 – с. 289-291).

Уже згадувалось, що в Європейський простір вищої світи входять національні системи з різними ресурсними можливостями, організаційними установами, програмним і методичним забезпеченням, поглядами на кваліфікаційні рівні, нормами і традиціями навчання. Така реальність посилює актуальність *принципу акультурації*.

За ним здійснюється процес взаємопроникнення, взаємозбагачення і взаємовпливу звичаїв і традицій, розповсюдження ціннісних орієнтацій досконалішого значення. Завдяки йому йде інтенсивний взаємобмін досвідом освітянської діяльності, вирівнювання якісних показників навчання і виховання студентів.

Болонський процес – це новаційний крок у розвитку національних та загальноєвропейської систем вищої освіти. Він, як кожне ноу-хау, пропонує нове бачення перспектив. У цих умовах не можна ігнорувати важливий принцип функціонування і розвитку Європейського простору вищої освіти – *принцип ресоціалізації*. За його допомогою вирішуються проблеми засвоєння нових цінностей, ролей, навичок замість попередніх, неправильно засвоєних або зрозумілих, застарілих, або в зв'язку з переходом до кардинально інших соціальних умов.

Доказом його важливості є звернення уваги керівного складу вищої освіти України на ті чинники, які в різні періоди були започатковані вітчизняними вищими навчальними закладами в тій чи іншій формі, а згодом втратили соціальну цінність.

Ректор Вінницького НТУ академік Б.І. Мокін, виступаючи у 2004 році на Всеукраїнській нараді ректорів ВТНЗ з доповіддю на тему: «Проблема взаємовідносин вищої освіти з системою праці та Болонський процес», звернув увагу на ті складові, які забезпечили перевагу північноамериканській освітній системі на світовому освітньому просторі. Насамперед це складові, які працюють сьогодні в Європі, але з меншою ефективністю, ніж в Америці. І практично не застосовуються в Українському національному просторі освіти (7 – с. 27-30).

Перша складова. «Запозичена» у нас в післявоєнні роки минулого сторіччя – заміна у вузівських лабораторіях макетних установок на діюче промислове обладнання та запровадження практики закріплення теоретичного матеріалу на найсучасніших технологічних установках. Уряди західних держав виділили кошти на побудову при аналогах нашим спеціальним кафедрам лабораторних корпусів з високою насиченістю сучасного обладнання.

Друга складова. Матеріальне заохочення у вигляді більшої зарплати тим викладачам вузів, які паралельно працюють консультантами у промислових фірмах, допомагаючи їм втілювати в життя інноваційні проекти і разом з тим наповнювати лекції виробничим змістом.

Третя складова. Надання кожному викладачеві ВНЗ щорічних урядових грантів для поїздок на закордонні наукові конференції, на яких можна почерпнути нові ідеї.

Четверта складова. Широкий міжвузівський обмін студентами і викладачами, який розширює кордони впливу потужних наукових шкіл.

П'ята складова. Переведення 50% навчального матеріалу на самостійне освоєння студентами за умови, що кожен із них має право у будь-який час у будь-якій точці університету зупинити потрібного йому викладача і отримати від нього повноцінну консультацію.

Шоста складова. Прийом до вузів молодих людей у віці 19 років після закінчення 13-річної середньої школи, коли вже пройдено етап психологічної нестабільності, характерний для 17-літніх.

Значна перевага північноамериканської системи вищої освіти над європейською полягає в *сьомій складовій*, згідно з якою усі студенти багатьох американських вузів протягом перших трьох курсів бакалаврату разом з вивченням теоретичних засад обраної інженерної спеціальності освоюють і поглиблюють навички виконання операцій робітничої спеціальності, корельованою з інженерною, а протягом останніх двох курсів, уже магістратури, освоюють і поглиблюють навички виконання досліджень, удосконалення технологій і генерації нових ідей.

„Ми не зможемо подолати шлях до Європи без масової втрати вузів, – підкреслює Б. Мокін, – і не зможемо забезпечити навіть на українському ринку праці, в разі, якщо він стане частиною Європейського, конкурентоспроможності випускників тих наших вузів, що виживуть, якщо не забезпечимо усіх вищевказаних семи складових, що забезпечують перевагу північноамериканській освітній системі, оскільки європейські вузи, ставши на Болонський шлях, уже почали втілення і сьомої американської складової” (7 – с. 31-32).

Дія принципу ресоціалізації спрямована на створення поля взаємопорозуміння і вмілого застосування тих минулих і нових надбань, за якими підвищується синергетичний ефект міжнаціональної взаємодії заради досягнення європейською системою освіти престижного місця в світовому просторі.

Європейський простір вищої освіти має всебічно і цілеспрямовано розвиватися при наявності *принципу соціального партнерства*.

Партнерство у даному випадку є усвідомленою системою раціональної взаємодії між суб'єктами Болонського процесу. Це договір між ними про сумісне виконання таких умов розвитку вищих навчальних закладів, які задовольняють інтереси всіх сторін.

Болонський процес – інтернаціоналізована мережа інтересів студентства, викладачів, керівників вищих навчальних закладів, усіх національних систем

вищої освіти Європи. Принцип партнерства відіграє консолідуючу роль в Європейському просторі. Реалізуючись за можливостями компромісу, він не заперечує дії закону конкурентності на ринках освітніх послуг та інтелектуальної праці. Більш того, репрезентує його транспарентність, спрямованість та інноваційний характер вищої освіти, спонукає до оперативних змін в організації, змісті, формах і методах навчально-виховної роботи.

Принцип партнерства позитивно впливає на створення мотиваційних умов, спрямованих на розвиток у суб'єктів освіти різних національних формувань почуття приналежності до єдиної європейської спільноти.

Принцип партнерства забезпечує створення визначених властивостей, які необхідні для ефективного удосконалення і розвитку Європейського простору вищої освіти. Мова йде про такі властивості, як:

- відкритість Європейського простору для розширення за рахунок нових учасників;
- можливість нескінченного ускладнення завдань Болонського процесу;
- доступність: легкість і дешевизна підключення національних освітніх програм до колективної загальноєвропейської мережі знань;
- максимальна можливість створення різноманіття конфігурацій взаємодії освітніх просторів: від міжнаціональних до всеєвропейського, від європейського до міжконтинентального (взаємодія з освітнім простором Азії або Африки), від міжконтинентального до всесвітнього.

Принцип партнерства позитивно впливає на створення мотиваційних умов, спрямованих на розвиток у суб'єктів освіти різних національних формувань почуття приналежності до єдиної європейської спільноти.

Зрозуміло, що на Європейському просторі вищої освіти мають діяти принципи, які охоплюють всі сторони життя Болонського процесу. Ми звернули увагу тільки на ті, що сьогодні вже працюють.

Висновки

1. Соціальний простір, що народжується за законами глобалізації, потребує інструментального, зокрема науково-теоретичного обґрунтування. Тільки такий підхід допоможе суб'єктам Української освітньої системи визначити і гідно реалізувати своє місце в Європейському просторі вищої освіти.

2. Важливішим науковим інструментом, який забезпечує свідоме відношення до Болонського процесу, безумовно, є закономірності функціонування і розвитку соціального інституту освіти в рамках Європейського освітнього простору.

3. Знання соціальних функцій вищої освіти, як і ціннісних орієнтацій освітян, допомагають керівним кадрам, викладачам і студентам ВНЗ ідентифікувати свою діяльність, спрямовану на поглиблення якості навчання, підготовку фахівців, здатних «на рівних» конкурувати на всеєвропейському ринку інтелектуальної праці.

4. Принципи, за якими функціонує континентальний освітній простір, консолідують зусилля освітян у створенні синергетичного поля, яке посилює ресурсні можливості кожної національної системи вищої освіти, інтегрованої в Європейський освітній простір.

Джерела та література:

1. Вища освіта в Україні: Навч. посіб. / За ред. В.Г. Кременя, С.М. Ніколаєнка: К.: Знання, 2005.
2. «Вища освіта і наука – найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку». – К., 2005.
3. Гринкруг Л., Фишман Б. Аксиологически ориентированное образование: основополагающие принципы // Высшее образование в России. – 2006. № 12.
4. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2003.
5. Курбатов В.И. Современная западная социология. Аналитический обзор концепции. – Ростов-на-Д.: Феникс, 2001.
6. Лукашевич Н. П., Солодков В. Т. Социология образования. – К.: МАУП, 1997.

7. Мокін Б. Що за горизонтом? – Вінниця: УНІВЕРСУМ – В, 2005.
  8. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.). – Тернопіль: Видавництво ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004.
  9. Основні засади розвитку вищої освіти України. – За ред. С.М. Ніколаєнко. – Тернопіль: Видавництво ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2006.
  10. Рабочая книга социолога. – М.: Наука, 1983.
  11. Сазонов Б.В. Методологические проблемы исследования социального института как фактора общественной консолидации. // Социальное мышление и деятельность: влияние новых интеллектуальных технологий. – М.: Едиториал УРСС, 2004.
  12. Тадевосян Э.В. Социология. Учебное пособие. – М.: 1999.
  13. Веблен Т. Теория праздного класса. – М., 1984.
  14. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование в экономике. – М.: НАЧАЛА, 1999.
  15. Энциклопедический социологический словарь. – М., 1995.
-

Тетяна Дзюба

«... І ДОСЛІДАЧ, І ПУБЛІЦИСТ, І ПЕРЕВОДЧИК, І КОРЕКТОР, І РЕДАКТОР, І ЕКСПЕДИТОР!»

**(Женевські видання М. Драгоманова – з погляду
суспільно-політичного та пресознавчого)**

Політичний вигнанець, представник „Старої громади”, відряджений заснувати спеціальне друковане видання за кордоном, європейський кореспондент російських видань, вчений зі світовим ім'ям, координатор культурного й політичного руху в Галичині – таким був тодішній статус Михайла Драгоманова. Єдине, чого він не міг передбачити, це того, що виєлімінований із батьківщини назавжди.

У Женеві Драгоманов протягом 1876-1877 рр. закладає українську друкарню, яка має на меті видання не лише періодики, але й публіцистичних, художніх, наукових брошур та книг. Його сподвижниками у видавничій та журналістській справі стають: С. Подолинський, О. Терлецький, Ф. Вовк, М. Зібер, М. Ковалевський, згодом М. Павлик та І. Франко. Фінансову підтримку виявляє „Стара громада”, – у Києві, під виглядом пожертв на користь сербів, організовується цільовий збір коштів. Усього з'явилося друком п'ять зшитків „Громади” – першого українського невідцензурного громадсько-політичного видання, аналога герценівського „Колокола”. Вже 1878 року вийшли два перших номери збірки.

Започатковуючи цей видавничий проект, М. Драгоманов у першому числі викладав його цілі і завдання, програму. У найзагальніших рисах своє призначення „Громада” вбачала у відтворенні сьогочасного й минулого життя українців та у поширенні досвіду європейських народів, який сприяв би поступу; в популяризації принципів гуманізму, свободи – як конкретного індивідуума, так і спілок, громад, національностей.

У наступному номері М. Драгоманов доповнює концепцію видання міркуваннями про поліфонію (плюралізм) думок, огляд проблеми під різними кутами зору. Оскільки третій номер складався виключно з повісті Панаса Мирного „Лихі люди”, то подальші пресознавчі уявлення М. Драгоманова знайшли своє втілення у четвертому номері – в формі полемічних рефлексій над відгуками про попередні числа збірки у польській та російській періодиці. Останній номер, видрукований 1882 р., вміщував велику кількість статистичних даних, різноманітної інформації з України.

Саме на сторінках „Громади” (Женева: 1879. – №4. – С. 101-230) вперше видрукована фундаментальна розвідка М. Драгоманова „Шевченко, українофіли й соціалізм”.

У „теорії громадянства” експлікуються принципи, заявлені М. Драгомановим ще на початку його політичної діяльності. Великої ваги він, зокрема, надає правам